УДК 343.9
DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.9

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШНИКІВ В УКРАЇНІ: УСТАЛЕНІ ПАРАМЕТРИ ТА ПАРАМЕТРИ, ЩО ЗМІНЮЮТЬСЯ[1]

Кулик О.Г.,
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення
та судової експертології
навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту НАВС
ORCID: 0000-0002-5172-8996

Кулик О.Г. Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушників в Україні: усталені параметри та параметри, що змінюються.

Стаття присвячена визначенню основних параметрів кримінологічної характеристики осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в країні в останні роки; встановлення усталених параметрів та тих, що зазнають суттєвих змін, і якісно трансформують склад кримінальних правопорушників. Дослідження базується на аналізі даних Єдиних звітів про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Форма №2 (місячна) за січень-грудень 2014–2024 рр. визначено

В результаті аналізу встановлено ряд важливих кримінологічних характеристик складу кримінальних правопорушників. Має місце триваюче домінування серед кримінальних правопорушників чоловіків. Незважаючи на істотні зміни економічного та соціального стану жінок в суспільстві їх частка серед осіб, які вчинили кримінальні правопорушення протягом періоду аналізу залишалася незначною.

Серед представників виділених у державній статистиці вікових груп найбільша частка приходилася на 29–39-річних, які у середньому складали понад третину всіх кримінальних правопорушників. Особи молодого віку складали у перші два роки аналізованого періоду більшість серед зловмисників, але в подальшому їх відсотковий показник суттєво зменшився, і вони з 2021 р. стали третьою за чисельністю віковою групою кримінальних правопорушників.

Для відсоткових показників представників найстарших (40–54-річних, 50-55-річних та осіб у віці 60 років і старше) та наймолодших вікових груп зловмисників були характерними протилежні тенденції. Частки перших постійно зростали, а других зменшувалися, що дає підстави говорити про старіння осіб, схильних до кримінальної поведінки.

Серед зловмисників значно переважали особи, що не працювали і не навчалися на час вчинення кримінальних діянь, а відсоткові показники безробітних та учнів і студентів закладів освіти зменшувалися. Під час суттєво збільшилися частки кримінальних правопорушників, які є військовослужбовцями і учасниками АТО, ООС.

Серед кримінальних правопорушників переважають особи з більш низьким рівнем освіти. Відмічається збереження вагомої ролі наявності попереднього кримінального досвіду у вчиненні кримінальних діянь, суттєве зниження значення перебування у стані алкогольного як умови, що сприяє вчиненню кримінальних правопорушень і суттєве зростання кількості осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення у складі організованої групи або злочинної організації.

Ключові слова: кримінальна ситуація, кримінальний правопорушник, кримінальна протиправність, кримінологічна характеристика, кримінологічні ознаки.

Kulyk O.G. Criminological characteristics of criminal offenders in Ukraine: established parameters and changing parameters.

The article is devoted to determining the main parameters of the criminological characteristics of persons who have committed criminal offenses in the country in recent years; establishing stable

[1] Стаття підготовлена у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005211).

parameters and those that undergo significant changes and qualitatively transform the composition of criminal offenders. The study is based on the analysis of data from the Unified Reports on Persons Who Have Committed Criminal Offenses. Form No. 2 (monthly) for January-December 2014–2024. determined

As a result of the analysis, a number of important criminological characteristics of the composition of criminal offenders were established. There is a continuing dominance among male criminal offenders. Despite significant changes in the economic and social status of women in society, their share among persons who have committed criminal offenses during the analysis period remained insignificant.

Among representatives of the age groups highlighted in state statistics, the largest share fell on 29–39-year-olds, who on average made up more than a third of all criminal offenders. Young people made up the majority of offenders in the first two years of the analyzed period, but subsequently their percentage decreased significantly, and since 2021 they have become the third largest age group of criminal offenders.

The percentages of representatives of the oldest (40–54-year-olds, 50–55-year-olds and persons aged 60 and older) and the youngest age groups of offenders were characterized by opposite trends. The shares of the former constantly increased, while the latter decreased, which gives grounds to speak of the aging of persons prone to criminal behavior.

Among offenders, persons who did not work or study at the time of committing criminal acts significantly prevailed, and the percentages of the unemployed and students of educational institutions decreased. During the period, the shares of criminal offenders who are military personnel and participants in the ATO, JFO significantly increased.

Among criminal offenders, individuals with a lower level of education predominate. It is noted that the significant role of previous criminal experience in committing criminal acts remains, there is a significant decrease in the importance of being in a state of intoxication as a condition contributing to the commission of criminal offenses, and a significant increase in the number of individuals who committed criminal offenses as part of an organized group or criminal organization.

Key words: criminal situation, criminal offender, criminal illegality, criminological characteristics, criminological signs.

Постановка проблеми. Як показують моніторингові дослідження кримінологічних ознак осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення в Україні, частина з них залишаються відносно стабільними, а інші зазнають змін, причому досить значних. Це відбувається під впливом цілого ряду процесів – воєнних, політичних, економічних, соціальних, демографічних, соціально-політичних. Важливим завданням кримінології є своєчасне виявлення цих змін, визначення їх ролі і впливу на кримінальну ситуацію в суспільстві. Отримання таких знань складає інформаційно-аналітичну основу для розроблення і реалізації ефективної політики запобігання кримінальній протиправності в країні.

Стан опрацювання проблематики. В кримінологічній літературі приділяється значна увага дослідженню осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Серед них переважають роботи двох напрямів: теоретичний аналіз особи злочинця та її ознак та вивчення особливостей осіб, які вчинили окремі види злочинів. До публікацій першої групи належать статті С.Ф. Денисова [1], М.І. Фіалки [2] тощо. Робот другого напряму значно більше. Можна вказати на цікаву монографію С.А. Шалгунової [3], статті Л.М. Кулика [4], А.Ю. Доброскока [5], П.П. Галушко [6] тощо. При цьому мало досліджень, в яких розглядаються особливості кримінологічної характеристики всієї сукупності кримінальних правопорушників в Україні. Натомість саме в процесі таких досліджень можна встановити загальні тенденції змін ознак кримінальних правопорушників в країні, більш обґрунтовано планувати заходи щодо запобігання та протидії їх кримінальній поведінці.

Мета статті. Визначення основних параметрів кримінологічної характеристики осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в країні в останні роки; встановлення усталених параметрів та тих, що зазнають суттєвих змін, і якісно трансформують склад кримінальних правопорушників.

Виклад основного матеріалу. Робота базується на аналізі статистичних даних, отриманих з Єдиних звітів про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (Форма № 2 місячна) [7]. Період аналізу становить 2014-2024 рр.

Більшу частину зазначеного періоду чисельність кримінальних правопорушників в Україні переважно зменшувалась. У 2015-2016 рр. вона скоротилась з 151 696 до 126 950 (–16,3 %), після зростання у 2017 р. (145 679, +14,8 %) скорочення продовжилося і у 2021 р. кількість таких осіб дорівнювала 122 895 (–15,4 % порівняно з показником 2017 р.). Початок масштабного збройного вторгнення рф призвів до суттєвих коливань цього показника: значного зменшення у 2022 р. (91 446, –25,6%), такого ж значного зростання у 2023 р. (122 985, +34,5 %) і його стабілізації у 2024 р. (126 732, +3,0 %). Такі коливання в роки війни були характерними для більшості показ-

ників кримінальної протиправності і обумовлювалися шоковим впливом першого року вторгнення (зниження), відновленням звичного рівня правоохоронної діяльності у наступному році і формуванням тенденцій, які відповідали ситуації, що склалася, у 2024 р. Оскілки в подальшому розглядаються розподіли кримінальних правопорушників за різними значеннями кримінологічних ознак, ми будемо оперувати тільки показниками часток зловмисників, для яких притаманні ті чи інші значення ознак серед загальної кількості таких осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

Розподіл кримінальних правопорушників *за статтю* належить до стабільних параметрів їх кримінологічної характеристики. За період аналізу чоловіки становили щороку в середньому 88 % осіб, які вчинили кримінальні посягання, а жінки – 12 %. При цьому показники окремих років відхилялися від середніх значень незначним чином.

Ці дані показують, що суттєві зміни ролі та місця жінок в суспільстві в останні десятиліття не призвели до поширення серед них схильності до кримінальної поведінки. Очевидно, що низька кримінальна активність жінок обумовлена суттєвими фізичними і психологічними відмінностями між ними і чоловіками.

Зовсім іншою була ситуація з розподілом осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за *віковими групами.* Він за ці роки змінився і досить суттєво. Наведемо показники таких змін по вікових групах, які передбачені у вказаному державному статистичному звіті, ранжируваних за величиною їх частки серед всіх кримінальних правопорушників у 2024 р.

Особи у віці 29–39 років становили у середньому за цей період 36,5% всіх кримінальних правопорушників. У перші три роки аналізованого періоду їх частка зросла з 33,3 % у 2014 р. до 35,4 % у 2016 р., і з цього року 29-39-річні особи стали найбільш численною віковою групою серед всіх осіб, які вчинили кримінальні діяння. У подальші роки їх відсотковий показник був дуже стабільним становив у середньому 37,3%, а в 2024 р. дорівнював 36,3%.

Для динаміки частки осіб у віці 18-29 років була характерною протилежна тенденція. Середній відсоток представників цієї вікової групи серед всіх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, становив 28,4 %, але протягом розглядуваного періоду він суттєво змінювався. У 2014–2015 рр. він дорівнював 34,7 % і 35,0 % відповідно, тобто був найвищим серед представників всіх вікових груп. З 2016 р. відбувалося постійне зменшення частки осіб цієї вікової групи, в ході якого цей показник скоротився у 2024 р. до 21,5 %, тобто знизився порівняно з показником 2015 р. на 38,6 %. Відповідно до такої динаміки 18-29-річні спочатку посідали серед всіх вікових груп зловмисників друге місце за чисельністю, а з 2021 р. – третє.

Для відсоткова показника кримінальних правопорушників віком 40–54 роки була характерною тенденція зростання. Частка осіб цієї категорії серед всіх кримінальних правопорушників у 2014–2016 рр. перебувала на рівні 21–22 %, в наступні роки постійно зростала і в 2023 р. дорівнювала 30 %. Протягом 2014–2021 рр. 40–54-річні особи були третьою за чисельністю групою кримінальних правопорушників, а з 2022 р. стала другою.

Представники трьох розглянутих вище вікових груп становили протягом аналізованого періоду у середньому 89,5 % всіх виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а в 2024 р. цей показник дорівнював 89 %.

Далі за величиною аналізованого показника несподівано розташувалися представники найстарішої вікової групи віком 60 років і старше. Частка осіб цієї вікової групи серед усіх кримінальних правопорушників після зниження до 2,5 % у 2015 р. постійно зростала й у 2024 р. дорівнювала 5,1 % (зростання у 2 рази). Її середнє значення за весь період дорівнювало 3,6 %. Слід зазначити, що за величиною розглядуваного показника зловмисники у віці 60 років і старше у 2014 р. перебували на шостому місці, у 2017 р. перемістилися на п’яте, а з 2020 р. посідають четверте місце.

Середня частка 50-55-річних осіб серед всіх кримінальних правопорушників як і в попередньої вікової групи складала 3,6%. Їх річні частки також збільшувалися, але дещо меншими темпами. У 2014–2017 рр. цей показник перебував на рівні 3,2 %, потім почав зростати і у 2023 та 2024 рр. становив 4,3 %. Особи цієї вікової групи у 2015 р. посідали п’яте місце за чисельністю серед всіх кримінальних правопорушників, у 2016-2019 рр. – перемістилися на четверте, а у 2020 р. знов повернулися на п’яте місце.

Для представників двох наймолодших вікових груп осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, була характерна тенденція скорочення. Частка 16-17-річних кримінальних правопорушників у 2015 р. збільшилась до 3,3 %, а в наступні роки постійно скорочувалась і дорівнювала у 2024 р. 1,0 % (середня частка за весь період – 2,1 %). Перші три роки періоду, що розглядається, представники цієї вікової групи посідали п’яте місце за чисельністю, а з 2017 р. перемістилися на шосте.

Частка кримінальних правопорушників наймолодшої вікової групи (14-15 років) весь аналізований період була найменшою, постійно скорочувалася і в цілому зменшилася з 1,5 % у 2014 р. до 0,5 % у 2024 р. (середній показник – 1,0%).

У вищевказаному статистичному звіті містяться також дані щодо дітей, які вчинили кримінальні правопорушення у віці до 14 років, оскільки відповідно до ст. 97 КК до таких осіб суд може застосувати примусові заходи виховного характеру. Згідно зі ст. 498 КПК кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється стосовно осіб, які вчинили кримінальне правопорушення після досягнення одинадцятирічного віку, у зв'язку з чим до цієї групи входять діти у віці 11–14 років. Їх кількість протягом періоду, що розглядається була дуже незначною, тому ми наведемо їх відповідні абсолютні показники. У 2014 р. було обліковано 433 такі особи, у наступні роки їх число скоротилось у 2,1 раза до 208 у 2021 р., далі зменшилося в перший рік війни до 98, а у 2023–2024 рр. становило 147 та 132 відповідно. Їх частка серед всіх кримінальних правопорушників до 2021 р. перебувала на рівні 0,2 %, а подальшому знизилась до 0,1 %.

Становить інтерес розподіл кримінальних правопорушників за *характером зайнятості на час вчинення посягання*, хоча закріплений у статистичному звіті перелік видів зайнятості виглядає застарілим і недосконалим.

Абсолютну більшість кримінальних правопорушників становлять *працездатні особи, які не працювали і не навчалися на час вчинення кримінального правопорушення.* Частка осіб цієї категорії впродовж 2015–2021 рр. постійно зростала і збільшилася з 56,8 % до 72,4 %. У 2022 р. цей показник скоротився до 69,8 %, в наступному році – до 66,0 % і у 2024 р. – до 59,6 %. Таке помітне зменшення відбулося на тлі зростання серед кримінальних правопорушників частки військовослужбовців.

Незважаючи на зниження протягом останніх трьох років, відсоток осіб, які не працювали і не навчалися на час вчинення кримінального правопорушення, залишається дуже високим. Така ситуація виникла внаслідок впливу ряду різнопланових факторів, основними з яких є: наявність в умовах ринку значних секторів тіньової економічної діяльності, яка не контролюється і не враховується державою; зростання чисельності громадян, які мають джерело існування, що дає їм можливість офіційно не працювати; послаблення роботи органів поліції та судів щодо встановлення справжнього соціального стану обвинувачених і підсудних.

В умовах війни на другому місці за соціальним станом опинилися *військовослужбовці*. Частка військовослужбовців серед всіх кримінальних правопорушників зросла у 2015–2018 рр. з 0,3 % до 3,2 %, у наступному році перебувала на цьому ж рівні, а у 2020–2021 рр. дорівнювала 2,1 % та 2,4 % відповідно. З початком війни цей показник збільшився у 2022 р. до 4,9 %, у 2023 р. – до 8,9 %, а у 2024 р. показник попереднього року був перевищений майже вдвічі і становив 16,0 %.

Для динаміки частки правопорушників, які мали статус *зареєстрованих безробітних*, була характерна тенденція постійного зменшення причому доволі високими темпами. Відсоток офіційних безробітних серед кримінальних правопорушників знизився з 15,8 % у 2014 р. до 2,7 % у 2024 р.

Тенденція постійного скорочення була характерною і для динаміки відсоткових показників *учнів і студентів закладів освіти, які вчинили кримінальні правопорушення, протягом розглядуваного періоду.* Частка учнів і студентів закладів освіти серед всіх кримінальних правопорушників зменшилася з 5,1 % у 2014 р. до 2,0 % у 2024 р.

Аналогічним чином змінювалися і показники кримінальних правопорушників, які навчалися в різних видах закладів освіти. Протягом аналізованого періоду частка *школярів* серед всіх кримінальних правопорушників, що навчаються, була найбільшою і становила у середньому 41,0 %. Можна відмітити тенденцію скорочення їх частки в кінці аналізованого періоду. Якщо у 2014–2015 рр. вона складала 46,1 % та 43,1 %, то у 2024 рр. зменшилася до 39,2 %. Річні відсоткові показники *студентів закладів професійно-технічної та фахової передвищої освіти* серед зловмисників, що навчаються, були впродовж розглядуваних років відносно стабільними, а середня частка дорівнювала 37,6 %. Слід відзначити деяке зниження їх відсоткових показників у 2023–2024 рр., які становили 36,8 % та 34,0 % відповідно. Значно менші темпи скорочення кількості *студентів вузів* обумовили збільшення їх частки серед кримінальних правопорушників цієї категорії. Якщо у 2014 р. вона дорівнювала 16,2 %, то у наступні роки переважно збільшувалась і в 2024 р. становила 26,7 % (середній показник – 21,4 %).

З 2020 р. в окрему категорію кримінальних правопорушників виділені *учасники АТО, ООС*. Наведемо абсолютні і відносні показники представників цієї соціальної групи. У 2020 р. їх було виявлено 1396, у наступні два роки їх чисельність скоротилась до 1106 (–21,0 %), у 2023 р. зросла до 1760 (+59,1 %), а в 2024 р. – збільшилася до 4523 (зростання у 2,6 раза). Відповідно частка цих осіб серед всіх зловмисників збільшилася за ці роки з 1,1 % до 3,6 %.

Ймовірно значне зростання кількості таких осіб в останні два роки аналізованого періоду пов'язано із вчиненням ними військових злочинів, здебільшого випадків самовільного залишення військової частини або місця служби, під час перебування в ЗСУ.

Чисельність кримінальних правопорушників, які мали інші види зайнятості на час вчинення кримінальних діянь, статистичні дані щодо яких відображаються у відповідному державному статистичному звіті, була порівняно незначною.

Протягом усього аналізованого періоду структура правопорушників *за рівнем освіти* зазнала помітних трансформацій, пов'язаних зі змінами у структурі всього населення за рівнем освіти.

Абсолютну більшість кримінальних правопорушників традиційно становили особи із *базовою середньою та профільною середньою освітою*. Середня частка осіб з цим рівнем освіти серед всіх зловмисників дорівнювала за аналізований період 62,9 %, і річні показники були весь період близькими до середньої частки. Певне незначне збільшення річних часток цих осіб сталося в останні чотири роки, коли у 2021 р. цей показник підвищився до 65,9 %, у наступні два роки перевищував 64 % і в 2024 р. становив 63,9 %.

Частка кримінальних правопорушників з *із вищою і фаховою передвищою освітою* у перші п'ять років аналізованого періоду перебувала на рівні 11-12 %, а потім постійно зростала й у 2022 р. становила 16,3 %, у 2023 р. – 17,0 % і в 2024 р. – 17,6 %. У 2024 р. вперше за аналізований період, та взагалі за весь період статистичних спостережень, другою за чисельністю групою кримінальних правопорушників за рівнем освіти стали особи із вищою і фаховою передвищою освітою.

Відсотковий показник зловмисників з професійною (професійно-технічною) освітою у 2014 р. дорівнював 22,8 %, у 2016 р. – 24,1 % і до 2019 р. перебував при незначних коливаннях на цьому рівні, а далі цей показник зменшився у 2020 р. до 22,3 %, у 2021 р. – до 18,5 % і у 2024 р. становив 17,4 %.

Внаслідок постійної діяльності щодо забезпечення в країні всеохоплюючої середньої освіти чисельність кримінальних правопорушників, які мали початкову загальну освіту або не мали освіти взагалі, постійно скорочувалась. Їх частка серед всіх зловмисників за аналізований період зменшилася з 3,9 % до 1,1 %.

Розглянемо також показники трьох груп осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, виокремлених за значимими кримінологічними ознаками: наявність фактів попередньої кримінальної поведінки, перебування у стані сп'яніння під час вчинення кримінального правопорушення та вчинення кримінального правопорушення у складі групи.

Найбільш численну і кримінологічно значиму групу становлять *особи, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення* (рецидивісти). Внаслідок тенденції скорочення абсолютних показників таких осіб відбулося суттєве зменшення їх частки серед всіх кримінальних правопорушників. Протягом 2014–2019 рр. вона коливалась в межах 30-32 %, а з 2020 р. постійно зменшувалась і в 2024 р. дорівнювала 17,1 %. Незважаючи на таке зниження, вони впливали і продовжують помітно впливати на кримінальну ситуацію в країні.

Заслуговують на увагу дані щодо групи *осіб, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення, судимість з яких не знята і не погашена*. Порівняно з іншими зловмисниками цієї категорії суспільна небезпечність таких осіб є підвищеною через посилене прагнення до вчинення кримінальних діянь. Частка цієї групи рецидивістів серед всіх кримінальних правопорушників у 2014–2019 рр. становила 19-20 %, а в наступні роки постійно скорочувалась і в 2024 р. дорівнювала 10,7 %. На жаль, зіставлення кількісних показників цих осіб з усіма правопорушниками, які раніше вчиняли кримінальні діяння, є неможливим, оскільки серед останніх є певна частина осіб, що не були засуджені.

Стан алкогольного сп'яніння протягом багатьох років був значимою умовою, що сприяла вчиненню кримінальних правопорушень, особливо насильницьких. Натомість з 1996 р. кількість *осіб, які вчинили злочини у стані алкогольного сп'яніння*, переважно зменшувалася. Протягом аналізованого періоду ця тенденція продовжилась і навіть підсилилась. За ці роки частка осіб цієї категорії серед всіх кримінальних правопорушників постійно зменшувалася. У 2014 р. вона дорівнювала 16,9 %, у 2017–2018 рр. – 8,2 %, у 2022 р. – 6,3 % і в 2024 р. – 5,5 %.

Така тенденція зниження сформувалася в результаті суттєвих змін у ставленні населення до свого здоров'я, трансформації способу життя, підвищення культури вживання алкоголю. Особливо це стосується молоді. Таким чином, вживання алкоголю перестає відігравати роль важливого фактору кримінальної поведінки.

Протягом розглядуваного періоду *особи, які вчинили кримінальні правопорушення в стані наркотичного, токсичного або психотропного сп'яніння*, виявлялися нечасто, і їх чисельність помітно коливалася. У 2014 р. було встановлено 736 таких осіб, у наступні два роки їх кількість перебувала на рівні близько 500, у 2017 р. вона зросла до 704, а в наступні чотири роки постійно зменшувалась і в 2021 р. дорівнювала 400. У 2022–2024 рр. відбувалося постійне зростання чисельності таких зловмисників, яка становила 480, 776 та 854 особи відповідно. Таке, поки що незначне, зростання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у цьому стані, заслуговує на увагу, оскільки в умовах війни та повоєнний період можливе збільшення чисельності подібних випадків.

Протягом періоду, що аналізується, суттєво зменшилася й частка *осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в групі,* серед всіх зловмисників. У 2015 р. вона досягла рівня 13,1 %, а потім постійно зменшувалася і в 2024 р. становила 6,8 %. Згідно з цими даними групова кримінальна діяльність перестала бути суттєвим елементом ускладнення кримінальної ситуації в країні. Хоча є підстави говорити про зростання в країні рівня латентності групових кримінальних діянь.

У зазначеному державному статистичному звіті містяться дані щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у складі груп з особливими ознаками. Йдеться про осіб, які діяли у складі групи за участю неповнолітніх (змішаної групи), у складі групи за участю тільки неповнолітніх, у складі організованої групи або злочинної організації.

Відповідно до загальної тенденції зменшення кількості неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, скорочувалась і чисельність зловмисників, які діяли у складі двох різновидів груп неповнолітніх. Частка кримінальних правопорушників, які діяли у складі груп першого виду, зменшилась за ці роки з 1,5 % до 0,3 %, а тих, хто діяв у складі груп другого виду – з 1,1 % до 0,2 %.

Динаміка кількісних показників осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення у складі організованої групи або злочинної організації була протилежною. Відсотковий показник таких осіб серед всіх кримінальних правопорушників зріс за аналізований період з 0,4 % до 2,4 %. Таке зростання відбулося внаслідок активної роботи підрозділів стратегічних розслідувань щодо протидії організованій злочинності.

Висновки. Як показує аналіз статистичних даних за тривалий період часу, абсолютну більшість кримінальних правопорушників як і раніше складають чоловіки. Частка жінок серед них залишається незначною.

Спостерігаються серйозні зміни кількісних показників кримінальної активності правопорушників окремих вікових груп. За величною частки серед всіх зловмисників на перше місце вийшли особи у віці 29–39 років. Далі йдуть кримінальні правопорушники 40–54 років, які займають друге місце за чисельністю. Натомість 18–28-річні, які певний час мали найвищий відсоток серед всіх кримінальних правопорушників , перемістилися на друге місце. В останні два роки відбувається зростання коефіцієнтів кримінальної активності осіб, які належать до старших вікових груп – 40–54-річних, 55–59-річних та тих, кому 60 років і старше. Натомість суттєво знизилися кількісні показники та коефіцієнти кримінальної активності представників наймолодших вікових груп – осіб 14-15 років та 16-17 років.

Така суттєва трансформація кримінальної активності різних вікових груп кримінальних правопорушників пов’язана зі змінами їх фізичного та психологічного стану, зокрема, збільшенням періоду оптимального фізичного стану та високого рівня соціальної активності осіб у віці 29 років і старше і збільшенням періоду дорослішання та повної соціалізації осіб молодших вікових груп. На значне зменшення чисельності неповнолітніх правопорушників суттєво впливає зміни їх способу життя, поширених форм поведінки, а також процес гуманізації карної політики стосовно осіб цієї вікової групи, яку реалізують працівники Національної поліції України, прокуратура та суди.

Зберігається тенденція переважання серед осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, людей, що не працювали і не навчалися на час їх вчинення. До них належать маргінали, які ніде не працюють і не навчаються, ведуть асоціальний спосіб життя, займаються кримінальним бізнесом, та так звані нелегали, які працюють у тіньовому секторі економіки, а їх зайнятість ніяк не оформлюється. Певною мірою на існування серед кримінальних правопорушників такої значної кількості осіб цієї категорії впливає також зниження активності працівників поліції щодо встановлення справжнього місця роботи або джерел існування зловмисників, що в даний час не позначається на ході кримінальних проваджень та оцінці їх роботи.

З початком масштабного збройного вторгнення Росії на територію України щороку зростає кількість військовослужбовців, які вчинили кримінальні правопорушення. З 2024 р. вони стали другою за чисельністю соціальною групою серед всіх зловмисників. Такий сплеск є тимчасовим, але він суттєво позначається на кримінальній ситуації в країні.

Продовжується суттєве зменшення кількості осіб, які були офіційно безробітними в момент вчинення кримінального правопорушення. При цьому слід зазначити, що значна кількість осіб, які фактично не мають роботи, не реєструються як безробітні з різних причин, тобто їх безробітний стан є латентним.

Тривають тенденції суттєвого зменшення кількості учнів та студентів закладів освіти, які вчинили кримінальні правопорушення. Оскільки чисельність студентів вищих навчальних закладів зменшується значно меншими темпами їх частка серед всіх кримінальних правопорушників за аналізований період помітно зросла, а представників двох інших видів навчальних закладів відповідно дещо зменшилась.

Доводиться констатувати суттєве збільшення кількості кримінальних правопорушників, які є учасниками АТО, ООС. Ймовірно більшість з них, перебуваючи в лавах ЗСУ в зоні бойових дій, здійснюють самовільне залишення військової частини або місця служби або дезертирство. Ця несприятлива тенденція буде спостерігатися поки триває війна і ще певний час після її закінчення.

Проаналізовані дані свідчать про наявність значного переважання серед правопорушників осіб з базовою середньою та профільною середньою освітою, тобто з більш низьким рівнем освіти. Імовірність вчинення ними кримінальних посягань є значно вищою, ніж тих, хто має освіту більш високого рівня.

Попри переважне зменшення за аналізований період абсолютних показників виявлених правопорушників, які раніше вже вчиняли кримінальні діяння, та їх частки серед всі кримінальних правопорушників їх роль як фактору кримінальної поведінки залишається вагомою. Помітною залишається також частка осіб, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення, судимість з яких не знята і не погашена.

Спостерігається довготривала тенденція зменшення кількості осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у стані алкогольного сп'яніння. Можна говорити про втрату перебування у стані алкогольного сп'яніння значення вагомої умови, що сприяє вчиненню кримінальних посягань. Протягом аналізованого періоду кількість осіб, що вчинили кримінальне діяння у стані наркотичного, токсичного або психотропного сп'яніння, залишалася незначною, натомість слід відміти її певне зростання у 2023-2024 рр.

Відбувалося переважне зменшення чисельності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у складі групи. Ймовірно скорочення встановленої кількості учасників групових кримінальних правопорушень пов'язано із такими факторами, як: зацікавленість зловмисників у тому, щоб не визнавати себе учасником кримінальної групи і не надавати дані щодо співучасників, оскільки вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою є обтяжуючою обставиною; складні умови роботи слідчих, їх перенавантаження, що змушує їх погоджуватися на умови виявлення одного фігуранта і розкриття кримінального правопорушення, кваліфікуючи його як вчинене одноособово.

На фоні активної діяльності щодо протидії проявам організованої злочинності спостерігається тенденція суттєвого зростання кількості осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення у складі організованої групи або злочинної організації. Можна очікувати її продовження у найближчі роки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНІИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Денисов С.Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 152–159. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6a60c927-1e87-4bed-b0f6-4c4704e2c7c5/content.
2. Фіалка М.І. Кримінологічна характеристика та кримінологічний портрет особистості злочинця: сутність і співвідношення понять. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019. № 2(21). С. 162–170. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ d50d39ac-2b50-40fd-95a9-6ef34c80b7b0/content.
3. Шалгунова С.А. Особа насильницького злочинця: монограф. 2-ге вид., доп. і перероб. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2012. 548 с. URL: https://dduvs.edu.ua/wpcontent/uploads/files/Structure/library/student/shalgm.pdf.
4. Кулик Л.М. Кримінологічна характеристика особистості озброєних злочинців, які вчинюють агресивно-насильницькі кримінальні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 289–292. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/72.
5. Доброскок А.Ю. Кримінологічна характеристика особи злочинця при бандитизмі. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2023 р., № 1 (79). С. 162–168. DOI: https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.1.26.
6. Галушко П.П. Особа кіберзлочинця: кримінолого-типологічна характеристика. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 2 (35). Частина 1. С. 73–85. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.5.
7. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Форма № 2 (місячна) за січень-грудень 2014–2024 рр. Статистика. Офіс генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika (дата звернення: 01.10.2025).